

23. *Ирхин Ю. В.* Политология : учебник / Ю. В. Ирхин, В. Д. Зотов, Л. В. Зотова. – М. : Юристъ, 2002. – 511 с.
24. *Калиновський Ю. Ю.* Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – 288 с.
25. *Іваницька А. Г.* Ідея свободи в історико-філософському вимірі / А. Г. Іваницька // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 4. – С. 24-30.

Гавронская Т. В. Свобода личности: философско-правовая рефлексия.

Анализируются разные модели свободы, созданные в разные эпохи представителями разных философских систем.

Ключевые слова: свобода, деятельность, культура, личность, ответственность.

Gawronski T. Individual liberty: philosophical and legal reflection.

Various models of Freedom, built in different periods by various philosophical systems

Keywords: freedom, activity, culture, identity, responsibility.

Городецька Ю. Ю.
Республіканський вищий навчальний заклад
“Кримський гуманітарний університет”

ВИЩА ОСВІТА ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ПРАВОВА ПРАКТИКА

У статті розглядається розвиток ідей інклюзивної освіти й основні напрями правової практики щодо академічної, соціальної, психологічної та медичної реабілітації, існуючі на сьогодні в Європі.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграція, особливі потреби, освіта, студенти з інвалідністю, програми адаптації та реабілітації.

Проблема подолання ізоляції інвалідів і включення їх у повсякденне життя суспільства сьогодні набуває все більшого значення. Це пов'язано з посиленням впливу гуманістичних цінностей, знайомством із досвідом західного суспільства та потребою залучення таких осіб у сферу виробництва на фоні спаду чисельності економічно активного населення. Одним із основних способів розв'язання цієї проблеми залишається забезпечення доступності вищої освіти, орієнтованої на підготовку висококваліфікованих працівників. У статті терміни “інвалід”, “особа з обмеженими можливостями”, “особа зі спеціальними потребами”, “особа з інвалідністю” використовуються як тотожні.

За даними зарубіжних джерел, особи із числа інвалідів, які закінчили вищі навчальні заклади, мають більш високий рівень зайнятості, ніж інваліди без вищої освіти, їхній соціальний статус вище за статус інвалідів, які мають низький кваліфікаційний рівень [1, 96].

Таким чином, **мета** статті – розкрити правові аспекти розвитку системи інклюзивної освіти в Україні й основні напрями в цьому феномені, що існують у світі на сьогодні.

Різні аспекти проблеми розглядаються багатьма науковцями. У роботі Е. Ярьської-Смирнкової і Є. Наберушкіної “Соціальна робота з інвалідами” [2] розкривається суть

юридичних аспектів соціального захисту інвалідів, а також характеризуються основні правові документи щодо профілактики їхнього здоров'я, зайнятості, створення середовища життєдіяльності без бар'єрів. Стівен Кови [3] розглядає перелік правових документів, спрямованих на допомогу людині, що знаходиться у важкій життєвій ситуації, стати успішнішим.

Дослідження М. Шульміна [4] містять обґрунтування концепції суб'єктивного світу інвалідів і методику психодіагностики його стану. Зокрема, в статті "Антиципаційна спроможність студентів-інвалідів" [5] розкриваються правові аспекти допомоги молодим людям з обмеженими можливостями здоров'я в тій або іншій формі передбачати розвиток подій, явищ, результатів дій, завжди бути озброєними правовими знаннями. У іншій статті [6, 133-136] викладається особливість ментальності людини з інвалідністю, підкреслюється специфіка її переживань унаслідок незадоволення його особливих потреб. Ще одна стаття [7] обґрунтовує необхідність заохочення прагнень молодих інвалідів до отримання правових знань, оскільки це спосіб подолання своєї соціальної та комунікативної обмеженості, становлення активного розвитку власного внутрішнього світу.

Статті Л. Баумгартена [8; 9] розкривають ті ціннісні установки студентів з обмеженими можливостями здоров'я, які вони прагнуть утілити в життя. Крім того, К. Бабаян [10] приділяє увагу обґрунтуванню правової основи необхідності формування якостей лідера осіб з обмеженими можливостями здоров'я для того, щоб вони могли зайняти мобільнішу життєву позицію.

У декількох наукових роботах автори сформулювали основні принципи роботи з інвалідами в навчальних закладах, презентували розроблені законодавчі акти, інструкції й інші документи, що регламентують роботу з особами, які мають інвалідність [11]. Зіставивши результати досліджень, можна зробити висновок про те, що правові аспекти проблеми інклюзивної освіти активно розробляються з другої половини 60-х років ХХ століття.

В одних країнах ініціаторами правових реформ в галузі вищої освіти для осіб з інвалідністю виступили представники громадськості, в інших - вони здійснювались за ініціативою владних структур. Перш за все ця діяльність зіткнулася з цілою низкою проблем. Головними перешкодами для розвитку інклюзивної освіти стало слабе фінансування, нерозуміння громадськістю значущості такої діяльності, недостатньо розроблене правове та методичне забезпечення інклюзивної освіти.

У останнє десятиріччя в процесі розвитку теорії та практики інклюзивної освіти фахівцями західних країн вироблено принципи: системності, сумісного навчання, доступності, правової захищеності [12]. Право на вищу освіту є одним із найважливіших суб'єктивних прав особистості. Будучи невід'ємним елементом системи прав людини та життя суспільства загалом, воно супроводжує еволюцію індивідуумів і народів, забезпечує вдосконалення людства. Право на вищу освіту створює можливість доступу особам з інвалідністю до результатів розвитку цивілізації, залучає людину до значного загального рівня культури, виховує повагу до загальнолюдських цінностей, формує особистісну та професійну культуру, сприяє розумовому й емоційному розвитку людини.

Світова спільнота вважає, що люди з інвалідністю мають такі ж права, як і усі

інші громадяни, і повинні мати рівні можливості в реалізації власних прав на вищу освіту. Тому Організація Об'єднаних Націй (ООН) приділяє постійну увагу інвалідам. На міжнародному рівні це відбивається в прийнятті відповідних документів, відкритих для підписання та виконання всіма державами. Проте, сучасний соціально економічний розвиток у світі вимагає впровадження якісно нових підходів до забезпечення максимально повної інтеграції осіб з інвалідністю у громадське життя. Викликає занепокоєння все ще широко поширена неготовність сприймати людей з інвалідністю як рівних членів суспільства, фактичного заперечення визнання рівності їхніх прав на вищу освіту.

Значення вищої освіти для політики інтеграції людей з інвалідністю має два аспекти. З одного боку, ключовим питанням успішної інтеграції, безумовно, є зайнятість інвалідів. Передумова для досягнення цієї цілі – вища освіта і професійна підготовка. Реалізація освітнього потенціалу інвалідів на ринку праці може виступати як критерій ефективності соціальної політики. Тут освіта – це місток, що веде до зайнятості. З іншого боку, вища освіта – фундаментальна цінність, яка визначає соціальний статус молодої людини, її можливості для самореалізації особистості і навіть підвищення стандартів життя. Таким чином, інклюзія у світовій практиці розглядається як нова форма ефективної, а значить, якісної освіти, що дозволяє людині реалізувати власний потенціал протягом усього життя.

На сьогодні серед країн із найбільш досконалим законодавством про освіту осіб з інвалідністю можна виділити Великобританію, Данію, Індію, Іспанію, Ісландію, Канаду, Кіпр, Мальту, Нідерланди, Норвегію, США, Уганду, Швецію, ПАР. Так, в Італії законодавча система підтримує інклюзивну освіту починаючи з 70-х років ХХ століття. Проте, за наявності опрацьованого законодавства “інклюзія” працює не всюди. Таке положення характерно, наприклад, для Індії. Незважаючи на те, що у Німеччині є законодавча база, проте більшість дітей з особливими потребами навчаються в спеціалізованих школах. Так, як у Нідерландах, особливо у Фламандському регіоні Бельгії, давно існує добре розвинена система спеціалізованих шкіл.

В європейських державах накопичено величезний досвід у сфері навчання студентів з інвалідністю. Становлення системи надання допомоги особам з обмеженими можливостями у європейських країнах дозволяє пройти цей шлях Україні вже з перевіреними технологіями, методиками роботи, передаючи свій досвід, у тому числі й у законодавчому забезпеченні.

У **Великобританії** перший “Процесуальний Кодекс із визначення і оцінювання особливих потреб в освіті” набув чинності в Англії і Уельсі (1994 р.) і ним керувалися місцеві органи освіти, адміністративні органи всіх субсидійованих університетів щодо своїх обов'язків стосовно студентів з особливими потребами в освіті. Згідно з Законом “Про дискримінацію інвалідів” адміністративні органи установ середньої та вищої освіти зобов'язані публікувати протоколи про інвалідність, які містять інформацію про заходи, що здійснюються окремим університетом стосовно освіти студентів-інвалідів.

Агентство забезпечення якості вищої освіти видало Процесуальний кодекс щодо забезпечення якості навчальних можливостей для студентів-інвалідів у вищих навчальних закладах Об'єднаного Королівства. Головна мета цього Кодексу –

організація допомоги вищим навчальним закладам у забезпеченні якісної освіти студентів з інвалідністю у такому повному обсязі, як і їхнім здоровим одноліткам. Питання, висвітлені у Кодексі, включають: фізичне оточення; процедури відбору та прийому; розвиток особистості; доступ до загальних зручностей і підтримки, оцінювання та просування.

Із 1993 року вищі навчальні заклади Англії і Північної Ірландії мали можливість претендувати на отримання від Фінансової ради коштів для поліпшення освіти студентів, які зазнають труднощів у навчанні і мають інвалідність. У поточну програму фінансування на 1994–1996 рр. входило фінансування 54 проектів за двома напрямками. Перший включав можливість надавати допомогу університетам, що не мають достатнього досвіду в підтримці студентів-інвалідів. У другому акцент робився на розповсюдженні ресурсів, що стосуються викладання навчальних предметів студентам з інвалідністю. Цю програму підтримала Національна асоціація інвалідів, що надавала консультації студентам з обмеженими можливостями, які очікували порад або підтримки в задоволенні власних навчальних потреб. Уельська рада з фінансування вищої освіти також розподіляла фінанси між вищими навчальними закладами після професійного консультування з Національним бюро для студентів-інвалідів.

Комітет сучасних інформаційних систем при радах з фінансування вищої освіти в Об'єднаному Королівстві заснував службу "TechDis" для підтримки сектора вищої і післядипломної освіти для розв'язання завдань розвитку педагогічних технологій і подолання труднощів у навчанні студентів з інвалідністю. Діяльність TechDis спрямована на те, щоб:

- бути джерелом інформації та консультацій для університетів з питань застосування інформаційних і комунікаційних технологій;
- здійснювати посередництво відносно інноваційної практики у застосуванні технологій підтримки інвалідів;
- контролювати та перевіряти доступність існуючих і нових технологій, що застосовуються в навчанні студентів з інвалідністю, викладанні, дослідженнях, адмініструванні, консультування з цього питання.

На початку XXI століття у Великобританії створено Національне бюро для студентів-інвалідів – добродійна організація, що надає вільний доступ до пошукової бази даних для отримання інформації студентам з інвалідністю, а також надає підтримку у навчанні студентам цієї категорії. Законом "Про навчання" (2000 р.) на Національну раду з питань освіти покладено обов'язки щодо розгляду виділення студентам із проблемами в навчанні й інвалідністю субсидійованих місць у спеціалізованих коледжах з постійним мешканням (Циркуляр LSC 02/01 і Циркуляр ELWa NC/C/03/12LDF) [13, 20].

Англійська рада з навчання і Уельська національна рада з освіти і навчання (відома як Національна рада) у квітні 2001 року замінили собою Ради з фінансування подальшої освіти. Ці організації на сучасному етапі відповідають за забезпечення освіти молодих людей віком від 16 до 19 років у достатньому об'ємі та відповідному рівні якості. Цей Закон також включав визначення терміну "труднощі у навчанні" і зобов'язував Національну раду приділяти увагу потребам людей з труднощами у

навчанні при наданні подальшої освіти, забезпечувати рівність можливостей між інвалідами і не інвалідами. Законом також передбачено створення в Англії і Уельсі консультативних, інформаційних бюро, служб із керівництва (Служби зв'язків і кар'єри Уельсу відповідно), що сприяють забезпеченню реалізації прав дітей віком від 13 до 19 років, включаючи дітей з особливими потребами в освіті.

Закон "Про інвалідність і особливі потреби в освіті" (2001 р.) набув чинності в січні 2002 року. Друга частина Закону містить ключові рекомендації Комісії з прав інвалідів і покладає нові обов'язки на всіх постачальників освітніх послуг (школи, установи вищої освіти), а саме:

- не ставитися до студентів з інвалідністю менш прихильно, без реабілітуючих обставин, з причини, що має відношення до їхньої інвалідності;

- корегуючи дії, дає зауваження не принижувати особистість студентів з особливими потребами.

Таким чином, Закон "Про інвалідність і особливі потреби в освіті" (2001 р.) розширив дію Закону "Про дискримінацію інвалідів" (1995 р.), що охоплює систему державної та приватної освіти [13, 22]. Закон визначав, що дискримінація інвалідів відносно їхнього працевлаштування, забезпечення товарами, послугами або користуванні ними приміщень – незаконна, і цим Законом створено Національну раду інвалідів.

На думку фахівців у галузі вищої освіти для інвалідів, Італія стала лабораторією інклюзивної освіти для всього світу. Наприкінці 60-х років італійці дійшли висновку, що зміна ставлення до ідеї спільного навчання студентів з особливими потребами і студентів, що розвиваються типовим зразком, відбувається не у відповідь на пояснення абстрактних понять, а у відповідь на конкретні події. Тому краще за все відправити таких дітей у навчальні заклади, що знаходяться по сусідству.

В Італійській системі вищої освіти 1971 році з'явився перший Закон про право дітей з особливими потребами на навчання в масових навчальних закладах. У 1977 році ухвалено Закон, який вже встановлював певні нормативи: максимальна кількість студентів – 20 та максимальна кількість студентів з особливостями розвитку – 2. Новий закон № 104 від 5 лютого 1992 року, основною задачею вбачав не лише індивідуалізацію, але і якісне навчання академічним дисциплінам. Згідно з цим Законом, усі особи без обмеження прийматися у вищі навчальні заклади, а ним мали бути створені усі умови для отримання якісної освіти. В інтеграції інвалідів у суспільство існує скоординоване державне планування соціальних і допоміжних послуг, а також послуг з охорони здоров'я та розвитку спорту за допомогою застосування технічного обладнання, надання освітньої допомоги через угоди зі спеціалізованими центрами, робота з перекладачами, що допомагають сліпим студентам відвідувати університет. Крім того, для студентів з інвалідністю має бути закріплено певну кількість місць для проживання, а університети повинні мати навчальне та спортивне обладнання для інвалідів. Студентам цієї категорії гарантується право на безкоштовний проїзд, а також на супровід, послуги читання та користування освітніми технологічними лабораторіями тощо.

У 2003 році Міністерство освіти Італії зобов'язує всіх ректорів вищих навчальних закладів узяти участь у тренінгу без відриву від роботи, для того, щоб

удосконалити проведення в життя національної політики інклюзії. Усім викладачам пропонується пройти курс підвищення кваліфікації, розрахований на 40 годин. Зараз в Італії, за відомостями П. Панівб'єрі, налічується близько 75 тисяч спеціальних викладачів, які сьогодні проводять таке інклюзивне викладання для всіх студентів. Відзначається, що особливість італійського підходу полягає в тісному взаємозв'язку вищих навчальних закладів з фахівцями, що здійснюють загальну медичну та психологічну діагностику і терапію. Серед цих фахівців – лікарі, психологи, соціальні працівники, медсестри, логопеди, функціональні і фізичні терапевти.

Сучасними італійськими Законами визначено загальний напрям вищої освіти для студентів-інвалідів – “інтеграцію студентів у суспільство, яка ставить за мету розвиток потенціалу інваліда в навчанні, спілкуванні, взаємостосунках. Труднощі, пов'язані з фізичними відхиленнями, не повинні перешкоджати використанню права на навчання” [14, 27].

Швеція вважається однією з країн, у яких просування ідеї інтеграції проходить успішно. Початок курсу на інтеграцію відноситься до 1969 року, коли у Швеції з'явився відповідний правовий документ. 1989 року прийнято новий Закон про освіту. В 1995 році вийшов у світ новий освітній стандарт, який по-іншому визначає роль викладачів, ректорів. Стандарт задає лише обов'язковий рівень знань, що повинен бути досягнутий особами з інвалідністю до закінчення вищого закладу. Міністерство освіти розраховує, що викладачі зможуть самі визначити методи викладання, які дозволять досягти поставлених цілей навчання. Загальну відповідальність за організацію навчального процесу несе ректор.

Ідея інтеграції дітей з особливими потребами у вищі заклади вперше представлена в **Греції** в 1974 році. Проте, на відміну від багатьох інших країн, рішення розпочати процес інтеграції було прийнято не завдяки тиску з боку зацікавлених груп – викладачів і батьків, а в наслідок появи відповідного Закону (1981 р.). Але сам процес інклюзивної освіти на сьогодні фактично не розвивається. На це впливають наступні чинники:

- 1) неможливість фізичного доступу у вищі навчальні заклади осіб з порушенням опорно-рухового апарата;
- 2) відсутність широкодоступних тестів і традицій діагностики;
- 3) викладачі не навчені методам роботи зі такими студентами, які мають особливі потреби;
- 4) місцеві влади не цікавляться такими речами, як надання допомоги і інтеграція, вважаючи їх занадто дорогими;
- 5) вкрай не вистачає центрів, надання необхідних послуг (фізичної терапії, логопедії, психологічної допомоги, правової підтримки тощо).

Національний Закон **Індії** про освіту, розроблений 1986 року і доповнений 1992 року, вироблений спільними зусиллями багатьох професіоналів, представників низку штатів і інших зацікавлених осіб. У рамках цієї програми, яка і сьогодні реалізується в країні, освіта повинна надаватися всім її мешканцям. Основні положення Закону спрямовані на усунення бар'єрів при отриманні освіти, надання рівних прав та можливостей усім. Констатується необхідність враховувати багатомовність країни, її релігійні, соціокультурні особливості, а також наслідки

багатовікового перебування в статусі колонії. Діти-інваліди визначені як такі, хто потребує додаткової уваги.

Відповідно до Конституції і законодавства **Естонії** "... Кожен має право на освіту ... " (стаття 37). Однак право навчання у вищих навчальних закладах осіб з інвалідністю часто не може бути реалізовано, бо заклади не приймають осіб з інтелектуальними та фізичними розладами на тій підставі, що вони не можуть надати потрібної підтримки та послуг. Чинні інструкції точно не визначають, що саме вищі заклади повинні зробити для осіб зі спеціальними потребами. Практично в Естонії є багато бар'єрів, що обмежують розвиток інтегрованої освіти інвалідів. Зокрема, це недолік у відсутності спеціальних транспортних засобів, відсутність доступної інфраструктури у закладах, спеціальних посібників і фахівців. Є тільки один професійний технічний центр реабілітації в Естонії – "Astangu Rehabilitatsiooni Keskus", де люди з різною інвалідністю можуть отримати професійне навчання. Більшість студентів у цьому Центрі - це люди з фізичними вадами.

Наприкінці ХХ століття в **Угорщині** також прийнято основні закони, що визначають особливості освіти осіб зі спеціальними потребами, такі як:

- Закон LXXIX 1993 р. "Про суспільну освіту", який спрямовано на роботу з дітьми-інвалідами, студентами-інвалідами;

- Закон XXVI 1998 р. "Про права людей із відхиленнями і про гарантію рівних можливостей", який визначає права людей із відхиленнями в оточуючому середовищі, комунікаціях, транспорті, послугах підтримки. Він також визначає завдання розвитку за цільовими галузями, що гарантують рівні можливості в галузі здоров'я, освіти, працевлаштування, місця проживання, культури і спорту [14, 29].

Закон "Про суспільну освіту" визначає національну обов'язкову освітню програму, розроблену на основі національної освітньої програми – затвердженої указом 28/2000 Міністра освіти. Інститути, що беруть участь в освіті студентів із відхиленнями, згідно з Указом 23/1997 Міністра культури і суспільної освіти, повинні враховувати рекомендації з дошкільної освіти дітей із відхиленнями і рекомендації щодо шкільної програми. Рекомендації визначають основні можливості для розвитку (згідно з спеціальними потребами дитини), мету, принципи, пріоритети розвитку, завдання і форми заходів, спрямовані на реабілітацію дітей з особливими потребами.

Згідно з Указом 269/2000 "Про основні правила процедур зарахування у вищі навчальні заклади" молоді люди зі спеціальними потребами мають право на додаткові послуги з курсу вступних іспитів. Указ 29/2002 міністра освіти створює умови, що гарантують рівні можливості для студентів із відхиленнями для початку їхнього навчання. Цей указ набув чинності 1 вересня 2002 р. Тому вищі навчальні заклади наймають координатора для роботи зі студентами з відхиленнями, визначають послуги, створюють правила щодо використання спеціальної підтримки, запропонованої студентам із відхиленнями.

Закон "Про суспільну освіту" (2000 р.) дозволяє реалізувати гарантію надання додаткових послуг студентам з інвалідністю. При розрахунку середнього числа студентів у групі студенти з відхиленнями повинні прийматися за 2 або 3 людини залежно від виду відхилень. Максимальна кількість інвалідів у групах повинна бути не більш 7-12 студентів. Особи з відхиленнями не зобов'язані витратити додатковий час

для підготовки домашніх завдань, вони можуть скористатися додатковими пристроями (друкарські машинки, комп'ютери тощо) у процесі навчання. Якщо необхідно, письмові тести можуть бути замінені усними відповідями.

В інститутах, що беруть участь в освіті осіб із відхиленнями (незалежно від того, чи проходить навчання окремо або разом з іншими), повинні бути організовані обов'язкові педагогічні реабілітаційні сесії. Ці сесії мають обіймати від 15 до 50% часу занять. Адміністрація може звільняти студентів із спеціальними потребами від оцінювання з певних навчальних предметів і компонентів. У разі звільнення освіта студента цієї категорії повинна бути надана у вигляді індивідуальних сесій. Студенти можуть обрати інші дисципліни замість тих, що складають тестування основних навичок і випускних іспитів. Таким чином, аналіз законодавчого забезпечення освітніх послуг в європейських державах свідчить про поступове вдосконалення нормативної бази у сфері навчання студентів з інвалідністю. Крім того, в кожній державі розробляються підзаконні акти з урахуванням специфіки регіону, класифікації категорій інвалідів.

Висновки. У статті визначено основні законодавчі акти європейських країн щодо розвитку системи вищої освіти для студентів з інвалідністю. Автор робить висновок про те, що в Україні актуальним є розробка та впровадження системи законів, спрямованих на забезпечення доступності вищої освіти для студентів з обмеженими можливостями. Система законодавчого забезпечення доступності вищої освіти інвалідів у європейських країнах пройшла етапи становлення: від невеликого підпункту в загальному законі до самостійних нормативних актів. Такий же процес відбувається і в українському законодавстві. Особливості полягають у тому, що за кордоном належна увага надається дітям – інвалідам, молоді, а також дорослим інвалідам, існує система безперервної освіти, в нашій державі – увага соціальному забезпеченню, але не освіті інвалідів. Подальші дослідження у сфері освіти осіб з особливими потребами повинні бути зосереджені на розробці, удосконаленні технологій навчання не тільки дітей-інвалідів, але і студентської молоді та дорослих з обмеженими можливостями.

Використані джерела:

1. Ярская-Смирнова Е., Романов П. Доступность высшего образования для инвалидов // Университетское управление. – 2005. – № 1. – С. 91-104.
2. Ярская-Смирнова Е. Р., Наберушкина Э. Н. Социальная работа с инвалидами. – СПб.: Питер, 2004. – 216 с.
3. Кови С. Семь навыков высокоэффективных людей. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://depositfiles.com/files/3yu9dwdbw>, свободный.
4. Шульмин М. П. Субъективный мир инвалидов: методическое пособие для психологов и социальных педагогов. – Томск: Томский областной центр профессиональной ориентации молодежи и психологической поддержки населения, 2008. – 98 с.
5. Шульмин М. П. Антиципационная состоятельность студентов-инвалидов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psikrizis.ucoz.ru/publ/1-1-0-7>, свободный.
6. Шульмин М. П. Ограниченность – сущностная категория ментальности человека. Профориентация и психология поддержки. Теория и практика // Мат-лы Всероссийской научно-практ. конференции. – Томск, 2005. – С. 132-138.

7. Шульмин М. П. Профессиональное образование людей с ограничениями здоровья как возможность развития понимающего субъекта. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psikrizis.ucoz.ru/publ/1-1-0-12>, свободный.
8. Баумгартен Л. В. Ценностные ориентации и перспективы трудоустройства студентов-инвалидов (на основе анкетирования) // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1. – С. 65-73.
9. Баумгартен Л. В. Жизненные установки студентов-инвалидов. Суждено ли их реализовать // Человек и труд. – 1998. – № 9. – С. 105-111.
10. Бабаян К. Лидерство и инвалидность: совместимая несовместимость. Образование как фактор социальной мобильности инвалидов : сборник научных трудов. – Саратов : Научная книга, 2007. – С. 38-45.
11. Рамки действий по образованию детей с особыми потребностями // Бюро ЮНЕСКО в Москве [Электронный ресурс] / Электрон. дан. 1994. Режим доступа: <http://www.unesco.ru/rus/pages/bythemes/efa.php>, свободный.
12. Грозная Н. Включающее образование: история и международный опыт/фонд “Поддержка гуманитарных программ” [Электронный ресурс]: Режим доступа <http://www.fpgp.ru/inclusive/index.php?area=2>, свободный.
13. Высшее образование инвалидов: равные права – равные возможности / Ю. В. Богинская, А. В. Кравцова. – Ялта : РИО КГУ, 2008. – 60 с.
14. Богинская Ю. В. Сопровождение и поддержка инвалидов в системе высшего образования за рубежом и в Украине / Богинская Ю. В., Кравцова А. В. ; за ред. О. В. Глузмана – Ялта : РИО КГУ, 2008. – 112 с.

Городецкая Ю. Ю. Высшее образование для лиц с инвалидностью: правовая практика.

В статье рассматривается развитие идей инклюзивного образования и основные направления правовой практики относительно академической, социальной, психологической и медицинской реабилитации, существующие на сегодня в Европе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, особые потребности, образование, студенты с инвалидностью, программы адаптации и реабилитации.

Gorodeckaya Y. Y. Higher education for persons with disability: legal practice.

Development of ideas inclusion in education and basic directions of legal practice in relation to an academic, social, psychological and medical rehabilitation, existing for today in Europe is examined in the article.

Keywords: inclusion education, integration, special necessities, education, students with disability, programs of adaptation and rehabilitation.

Гуз А. М.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 90-Х РОКАХ ХХ СТ. – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті розкрито й проаналізовано комплекс проблем в загальноосвітніх навчальних закладах України в 90-х роках ХХ століття – на початку ХХІ століття.

Ключові слова: освіта, середня освіта, вчителі, учні.

Становлення України як незалежної держави, політичні перетворення в сучасному житті значною мірою відобразилися на розвитку гуманітарної сфери